

УДК 81'26

UDC

DOI: 10.17223/18572685/59/13

ХАРАКТЕРИСТИКА МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РУСИНІВ У ПРИСЛІВ'ЯХ І ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

В.В. Калько¹, М.І. Калько²

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького
Україна, 18031, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81

¹ E-mail: mkalko@ukr.net

² E-mail: mkalko57@gmail.com

Авторське резюме

У статті проаналізовано русинські фразеологізми і прислів'я зі значенням мовленнєвої діяльності, що відображають засадничі стереотипні стратегії мовленнєвої поведінки і найважливіші особливості комунікативної взаємодії русинів. Здійснено аналіз процесів породження таких фразеологічних одиниць і їхнього сприйняття з огляду на непрозорість семантики. Виокремлено дві групи фразеологічних і паремійних одиниць, що називають мовленнєві дії: фонаційні, які позначають зовнішні характеристики мовлення, та змістові, що визначають кількісні та якісні параметри мовних дій. Установлено, що для русинів у процесах мовленнєвої діяльності суттєвими ознаками є небагатослів'я, стриманість, ввічливість, повага до співрозмовника, вираженість. Домінантна в сценаріях комунікативної поведінки русинів стриманість у розмовах, марнослів'я ж і плітки оцінено вкрай негативно. Комунікативну культуру русинів характеризують уміння мовчати, утримуватися від зайвих розмов, помірна гучність мовлення. Русинські фразеологізми й прислів'я на позначення мовленнєвої діяльності є наслідком традиційної для багатьох етносів образно-метафоричної аналогізації її зі сферами трудових, побутових дій, усвідомлення зв'язку за суміжністю соматизмів із мовленням й аксіологічно-емотивної і чуттєвої синестезії різних сценаріїв етносвідомості. Спостережено також, що русинські фраземи віддзеркалюють гумористичну апперцепцію мовленнєвої діяльності людини.

Ключові слова: фразеологізм, прислів'я, мовленнєва діяльність, комунікативна поведінка, метафора, метонімія.

ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУСИНОВ В ПОСЛОВИЦАХ И ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ

В.В. Калько¹, Н.И. Калько²

Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого
Украина, 18031, г. Черкассы, бул. Шевченко, 81

¹ E-mail: mkalko@ukr.net

² E-mail: mkalko57@gmail.com

Авторское резюме

В статье исследуются русинские фразеологизмы и пословицы со значением речевой деятельности, демонстрирующие стереотипные стратегии речевого поведения и важнейшие особенности коммуникативного взаимодействия русинов. Осуществляется анализ процессов порождения таких фразем, как переинтерпретации, и восприятия их исходя из непрозрачности семантики. Выделены две группы фразеологических и паремиологических единиц, обозначающих речевые действия: фонационные, исходящие из ощущений внешних признаков речи, и содержательные, обозначающие количественные и качественные параметры речи. Установлено, что для русинов в процессах речевой деятельности существенными признаками являются краткость, сдержанность, вежливость, уважение к собеседнику, продуманность. Доминантной в сценариях коммуникативного поведения русинов является сдержанность в разговорах: пустословие и сплетни оценены крайне негативно. Коммуникативная культура русинов характеризуется направленностью на умение молчать, воздержание от лишнего разговоров, умеренной громкостью речи. Русинские фразеологизмы и пословицы для обозначения речевой деятельности отражают традиционную для многих этносов образно-метафорическую аналогизацию со сферами трудовых, бытовых действий, осознание связи по смежности соматизмов с речью и аксиологически-эмотивную и чувственную синестезию различных сценариев этносознания. Отмечено также, что русинские фраземы отражают юмористическую апперцепцию речевой деятельности человека.

Ключевые слова: фразеологизм, пословица, речевая деятельность, коммуникативное поведение, метафора, метонимия.

THE SPEECH ACTIVITY OF THE RUSINS IN PROVERBS AND SAYINGS

V.V. Kalko¹, M.I. Kalko²

81 Shevchenko Boulevard, Cherkasy, 18031, Ukraine

¹ E-mail: mkalko@ukr.net

² E-mail: mkalko57@gmail.com

Abstract

The article investigates Rusins phraseological units and proverbs with speech activity semantics that demonstrate stereotype strategies for speech behaviour and most important peculiarities of the Rusins' communicative interaction. The author focuses on generation, reinterpretation and perception of such phrasemes through their vague semantics and distinguishes two groups of phraseological and paremiological to determine speech activity: phonational (basing on phonemic speech features) and content (defining quantative and qualitative speech parameters). The Rusins speech activity is reported to be distinguished by being precise, reserved, polite, respected, and well-grounded. The communicative behaviour scenarios are dominated by reserved conversational mode; hence, rumors and empty talk are never appreciated. The Rusinian communicative culture implies keeping silent, speaking in a moderate voice and avoiding extra talk. The Rusinian phraseological units and proverbs with speech semantics reflect traditional metaphorical similarity with labour and routine actions, awareness of contiguity between somatisms and human speech, axiological, emotive, and sensitive unity of different ethnic mentalities. The Rusins phraseology reflects a humorous apperception of human speech acts.

Keywords: phraseological unit, proverb, speech acts, communicative behaviour, metaphor, metonymy.

Прислів'я і фразеологізми належать до інформаційно містких мовних знаків, здатних зберігати, отримувати, обробляти й передавати значний обсяг культурного змісту. Вони, належачи до ключового типу дискурсів, міцно усталених в етносвідомості, є потужним засобом вираження самоусвідомлення етносу, каркасом його ментальності, передаваної від покоління до покоління. Прислів'я і фразеологізми – складники «осадового дискурсу» (М. Фуко, О.О. Селіванова), оскільки сформовані в процесі довготривалого розвитку народу, транльовані в усній формі, значущі в пізнавальному плані й укорінені в пам'яті

етносу. Представники етноспільноти зазвичай визнають їх як беззастережну систему норм і правил, не звертаючи уваги на їхню умовність і вважаючи об'єктивними, актуальними, сприймаючи закладені в них традиції, ритуали, культурні стереотипи, систему цінностей на віру. Зміст паремій і фразеологізмів не можна розшифрувати простим зусиллям розуму, його зберігає колективна пам'ять народу та в готовому вигляді вилучає в разі потреби. Ці мовні одиниці подібні до символів, оскільки є ремінісценцією культури, вісником усіх попередніх надбань народу, вони активно корелюють із культурним контекстом і зазнають трансформації під впливом останнього. Вони, як і символи, пронизують синхронний зріз культури по вертикалі, оскільки походять із минулого і простують у майбутнє [11: 192].

Як зауважують дослідники, природне середовище визначило ментальні риси русинів – pracowитість, наполегливість, винахідливість [17: 110]. Ці риси допомагають їм виживати в складні часи, зберігати свою етнічну культуру, передаючи її від покоління до покоління. Ще на рубежі XIX–XX ст. європейці захоплювалися культурою «руських горян», визнаючи її самобутність і оригінальність [24: 9]. З огляду на це нині особливої актуальності набувають розвідки, спрямовані на вивчення традиційної духовної культури русинів. Самобутність русинів Карпат активно досліджують в історичному (І.Д. Любчик, П.Р. Магочій, С.Г. Суляк та ін.), етнографічному (Ф.М. Потушняк, П.М. Світлик, Ю.С. Чорі, М. Шмайда та ін.), мистецтвознавчому (М. Мушинка, О.Р. Фабрика-Процька, Л.М. Халюк, К.М. Чаплик та ін.), фольклорному (Й.Й. Вархол, Н.Й. Вархол, Л.Г. Мушкетик, М. Чижмар та ін.) аспектах. На нашу думку, одним із потужних засобів збереження й трансляції русинської культури є фразеологічні одиниці, оскільки їхня мова «містить у собі відбиток духовної і матеріальної культури народу» [9: 120]. Тому сьогодні спостерігаємо активізацію вивчення фразеологічного складу русинської мови (О.В. Ломакіна, В.М. Мокієнко, К. Копорова, І.В. Тубалова та ін.). Масив русинських фразеологічних одиниць відкриває широкі можливості для спостережень за особливостями ціннісних домінант цього карпатського субетносу, адже, «перебуваючи на кордоні східнослов'янського й західнослов'янського світу, русини зберігають свою генетичну прихильність до Східної Славії, але водночас відкриті до взаємодії із західнослов'янським простором» [10: 126].

Фразеологізми й прислів'я наділені неабиякою здатністю зберігати в згорненому вигляді значний масив інформації, трансльованої пращурами з минулого в майбутнє. Саме тому вивчення особливостей представлення мовленнєвої діяльності в фразеологічному складі мови є актуальним і перспективним, адже дає змогу виявити культур-

но усталені й соціально закріплені норми й правила комунікативної поведінки русинів. На нашу думку, у русинських фразеологічних одиницях зафіксовано й передавано впродовж усього історичного розвитку етносу ключові стереотипи комунікативної поведінки, які є виявом конвенційної мовленнєвої діяльності й спрямовані на врегулювання соціальних процесів комунікативної взаємодії. У цих мовних знаках зафіксовано кодекс мовленнєвої поведінки русинів, експліцитно представлено систему засадничих цінностей етнospільноти, сформовану під впливом ментальності русинів, особливостей їхнього психологічного складу, способів соціалізації та найдавніших комунікативних практик.

У масиві русинських фразеологізмів і прислів'їв, об'єднаних семантикою мовленнєвої діяльності, можна виокремити дві групи. До першої групи зараховуємо фонаційні одиниці, що характеризують мовленнєву діяльність з огляду на її звукове сприйняття, другу групу наповнюють змістові одиниці, значення яких пов'язане з якісними та кількісними характеристиками змісту мовлення.

Фонаційні фразеологізми відіграють важливу роль у віддзеркаленні особливостей процесу комунікації русинів, адже в них відображено ключові характеристики мовлення, зокрема силу голосу, його мелодіку, тембр, які суттєво доповнюють й уточнюють спілкування. За підрахунками А. Мейєрабіна й С. Ферриса, на долю просодики припадає 38 % інформації, кінетики – 55 % і лише 7 % інформації позначено вербально [25]. Саме акустичні характеристики мовлення – один із найбільш важливих засобів передавання інформації, оскільки те, як людина говорить, іноді важливіше за зміст висловлення, бо сказане ніколи не залишається нейтральним, воно завжди емотивно й експресивно насичене, дає змогу визначити психоемоційний стан співрозмовника, приховані смисли висловлення, відповідність комунікативного наміру. Серед фонаційних фразеологізмів русинської мови можна виокремити чотири семантичні підгрупи: 1) стійкі сполуки, що позначають темп мовлення: а) швидко: *як гуломет* [2: 46]; *бісідувати як поламаной радийо*; *гучати як пчалы у вулику* [2: 111]; *бісідувати як кальвинський пуп* [2: 110]; *гварити як талинян* [2: 130]; б) повільно: *як кебы віз тягал* [2: 28]; *покы выповіш, то курка яйце знесе* [2: 76]; *як кабы са вчера народив* [2: 88]; *едной слово не повісти ани за годину*; *за каждой слово теба датим коруну*; *за слово треба платити*; *слово треба дерти*; *треба слово з кліщами тягати*; *треба слово тягати, як за мотузком* [2: 123]; 2) стійкі сполуки, що відображають гучність мовлення: а) тихо: *розправляти як кебы три дни не їв*; *як бы не їв дас два дни* [2: 48]; *шептати як дух* [2: 53]; *як з-пуд землі* [2: 59]; *як кебы не їв* [2: 62]; *бісідувати як бы конал* [2: 70]; *муху ліпше чути* [2: 87];

тихо як муха [2: 88]; *як з другого світа* [2: 119]; *бісідувати як перед смертьов* [2: 124]; 6) голосно: *рычати як бык* [2: 20]; *як дикий* [2: 48]; *гучати як жыды з бужні* [2: 56]; *козу драти*; *як кабы козу драли* [2: 68]; *гулякати як на пса* [2: 100]; 3) невиразність: *як кыбы (кедь) чир кипів (кипить)* [2: 143]; *цідит слова, як петрівський дзяд пацері* [14: 17]; 4) рішучість: *як кыбы одрізати*; *як бы одтяти* [2: 94]; *як кыбы прасло* [2: 109]; *як кыб швігнути* [2: 146].

Фонаційні фраземи здебільшого містять головний компонент дієслово мовлення *бісідувати*, *выповісти*, *гварити*, *гулякати*, *гучати*, *шептати*, а інші складники введені за допомогою сполучника *як*. Відзначимо, що предикати *гулякати*, *гучати*, *шептати* містять семантику інтенсивності мовленнєвої дії. Значення таких фразеологізмів виникає на підставі стереотипних уявлень, еталонів чуттєвого й емоційно-оцінного сприйняття світу русинами. За даними досліджуваного матеріалу, підґрунтям порівнянь є сценарії, запозичені з донорських доменів тварина й господарська діяльність.

Відзначимо, що повільність і гучність мовлення оцінена русинами взагалі як негативна ознака, про що свідчить позитивна конотація фразем, у яких предикати зазвичай характеризують неголосне мовлення та віддзеркалюють схильність русинів до нормальної сили голосу.

Прислів'я і фраземи, що характеризують мовленнєву діяльність у змістовому плані, можна розмежувати на кілька підгруп. Першу підгрупу наповнюють прислів'я і фразеологізми, семантично пов'язані з кількісним обсягом інформації. Вони переважно виражають значення «багато говорити про що-небудь; займатися марнослов'ям; базікати»: *мати речі як коза бібків*; *мати речі як голич в суботу* [2: 112]; *мати бісіды як коза бобирьок* [2: 21]; *лепотлива як стара баба* [2: 18]; *рот му ся не заперат* [7: 301]; *говорить ги пѣтѣк* – базіка; *говѣрѣть, ги троє мѡлѡтѣть* [16: 111].

Такі фразеологічні одиниці ґрунтуються на метонімічному використанні соматизмів *язык*, *рот*, *пыск (пысок)*, *гамба*, *папуля*, які в наївній картині світу здебільшого пов'язані з мовленням, мовленнєвою здатністю людини, оскільки назви частин тіла і властиві їм дії чи види діяльності містять додаткові до природних властивостей функціонально значущі для культури смисли, що надають іменам роль знаків «мови» культури [3: 96].

Дуже балакучу людину, яка любить говорити багато зайвого, неправдивого, неістотного, не вартого уваги або не вміє стримуватися від таких розмов характеризують русинські фразеологізми *папулю мати як двері* [2: 98]; *гамба як ворота* [2: 45]; *пыск мат як Требішыв* [2: 102]; *стара лябда* [2: 80]; *як черчача вода* [2: 32]; *пудрізаний язык* [2:

149]; *язык як меч; язык як палаш; так му ходит рот, ги млин* [6: 301]. Інтенсивність мовленнєвої діяльності передовсім виникає внаслідок асоціативно-метафоричного уподібнення відповідних соматизмів до артефактів: *двері, ворота, млин*; географічних назв: *Требішів*; зброї: *меч, палаш*. Окремі фразеологізми побудовані на основі гіперболізації соматизму *язык*, пов'язаної зі сприйняттям його довжини: *язык як по лікоть рука; язык як прайник; язык як у корові хвуст; язык як у Яні день* [2: 150]; *має добрый прайник* [16: 24]; *язык на мийтер* [16: 222]. Метафоричними позначення довжини языка в цих сполуках є знаки донорських доменів ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, ТВАРИНА, ЧАС, ПРОСТІР.

О.М. Трубачов відзначає, що саме ремесла мали вагомий вплив на розвиток духовної культури, релігії, етики, соціальних інститутів слов'ян, оскільки «стали потужним джерелом для багатьох переносних та образних висловів у багатьох мовах, а знаряддя й інструментарій, які вони застосовують як наслідок своєї форми, функцій і рухів, внесли помітну лепту у спільний словник» [23: 6]. З огляду на це вагомий вплив на формування глибинного змісту русинських фразеологізмів «багато говорити» має лексика млинарства, що підтверджує дієвість принципу побутоцентризму для формування семантики мовних одиниць: *молотити як пустый млин; молоти (лопотати) як млин* [2: 84]; *молоти з языком як з млинцом* [2: 149]; *говорить ги млин упорожні робить* – тарахкало [16: 111].

Подібну тенденцію відображають і русинські прислів'я: *Млин меле – мука буде, язык меле – біда буде* [15: 39]; *Язык меле, як жорна* [15: 68]. Відзначимо, що метафоричну аналогізацію *млина* з надмірною балакучістю спостерігаємо в багатьох слов'янських мовах: біл. *млын пусты; пустая малатарня; молоць языком; молоть не падсяваючы; Млын меле – мука будзе, язык меле – бяда будзе*; бол. *роден съм на воденица; като (празна) воденица (дрънка, мела); много приказки на воденицата; устата му цяла воденица*; пол. *gęba jej lata, jak pytel we tłynię; język jej lata, jak kołowrotek*; рос. *Пустая мельница и без ветру мелет; Мелет и жернов, и язык; Жернов мелет – мука будет, язык мелет – беда будет; Жернова говорят: в Киеве лучше, а ступа говорит: что тут, что там; Мелет день до вечера, а послушать нечего; Мели, Агаша! Изба-то наша: унять некому; Язык – жернов, мелет, что на него ни попало; Язык – что жернов: мелет и пшеницу, и мышиный помёт; Мелева много, да мало помолу*; укр. *як млин меле; говорить, як порожній млин торохтить; Пустий млин меле, а помолу нема; Меле, як порожній млин; Меле, меле, та муки не веле*.

Значення фразеологізму *трепати (чесати)* з *языком* як з *прайником* [2: 149] сформоване внаслідок метафоризації дієслів *трепати* «часто робити рвучкі, неширокі помаху чим-небудь», *чесати* «очищати від

домішок, вирівнювати що-небудь (прядиво, вовну тощо)», які в жар-тівливо-іронічній формі аналогізують процес мовлення з поширеним у слов'янській культурі загалом процесом тріпання, чесання льону, коноплі, прядива. Підсиленню змісту інтенсивності мовлення сприяє також порівняння як з *прайником*. Кількісні ознаки мовленнєвої діяльності в русинських фразеологізмах можуть виявлятися через відчуженість соматизму *язык* від людини: *пустити язык на толоку*; *пустити язык на шпацир* – «багато говорити» [2: 149]. Основне семантичне навантаження в цих зворотах закладене в іменниках *толока* «поле, пасовище» [7: 424], *шпацир* «прогулянка» [7: 592], що як знаки просторового коду культури, зазнаючи метафоричного переосмислення, набувають здатності позначати міру мовленнєвих дій.

Аналіз емпіричного матеріалу дає змогу стверджувати, що кількісний характер мовлення є суттєвою ознакою для русинів. Це підтверджують і прислів'я: передовсім русини негативно сприймають велику кількість розмов, що, на нашу думку, найяскравіше віддзеркалено в прислів'ях із прагматикою імперативної заборони – наказ не вдаватися до пустих балачок: *Не роб з пыска халяву*; *Не роб з языка помело* [14: 45].

Русинські прислів'я зі значенням кількості мовлення містять соматизм *язык*, який представлено як знаряддя спілкування: *Свій язык, своя й гвара* [14: 55] або як інструмент, наділений здатністю говорити без втручання людини: *Не йме голова, што язык лепече* [14: 43]; *Язык без кости – што хоче, то й лепоче* [14: 68].

Серед прислів'їв, що відображають кількісний обсяг інформації, виразно простежуємо взаємозв'язок мовлення й практичної діяльності: *Не все то ся творит, што ся говорит* [15: 17]; *Повісти легко, а зробити тяжко* [14: 52]; *Повісти легше, як зробити* [4: 305]. У таких паремійних одиницях мовлення сприйнято як матеріальний об'єкт, унаслідок чого можемо стверджувати, що наївна картина світу оперує словами як речами, для неї властиве матеріальне сприйняття слова. Зазначене сприйняття мови як матерії і слів як матеріальних об'єктів, з одного боку, можна співвіднести з уявленням про магічну функції мови, оскільки «в традиційній народній культурі... слово магічне за своєю природою» [13: 560], а з іншого – з давньоіндоєвропейським синкретизмом значень «говорити» і «робити» [12: 371–372].

Як зазначає В. В. Колесов, «в усній народній культурі сказав – одночасно означає і “зробив, виконав”. Штучне відсікання однієї дії від іншої загрожує незліченними бідами і негайно відображається у світі» [8: 127]. З огляду на це русинські прислів'я дилему між говорити і робити вирішують на користь практичної діяльності людини: *Не спіш языком, спіш справов* [14: 18]; *Лінше добрі робити, як красні говори-*

ти [14: 32]; *Воркотів, кілька хотів, а зробити мусів* [14: 16]. Інколи в пареміях протиставлено акти мовлення і дії, при цьому мовлення оцінено як без результативний процес, не спрямований на здійснення реальної дії: *Язиком капуста не шаткують* [14: 68].

Прислів'я *Де много крыку, там мало работы; Де много бесіды, там мало хісна* [15: 21]; *Вельо бесіды, а мало хісна* [15: 16] побудовані на ґрунті антонімії компонентів *много (велоо)* – *мало* й віддзеркалюють загальну пізнавальну тенденцію людей мислити опозиціями. Їхня семантика спроектована на практичну діяльність народу: в етносвідомості русинів значна кількість розмов не пов'язана з користю. Такі паремії передають значення «мовлення має бути небагатослівним і спрямованим на досягнення конкретного результату».

У русинських прислів'ях кількісний характер мовлення має гендерну маркованість – жінкам приписана надмірна балакучість. Жіночий язык порівнюють із хворобою чи бестіарними атрибутами: *Бабська хворота – язык; Бабський язык – чортове помело* [15: 10]. Така негативна аксіологічна маркованість жіночої мовної поведінки зумовлена тим, що в повсякденній свідомості утвердився погляд на жінку як на носія різноманітних гріхів [22: 265].

Русинські фразеологізми на позначення небагатослівної, мовчазної людини нечисленні, вони мають менше негативно-експресивне забарвлення порівняно з фраземами, що передають семантику надмірної схильності до балакучості. У фразеологізмах *зашыты рот; рот не втворити* [2: 115] основний зміст сформовано внаслідок метонімізації лексеми *рот* й метафоризації складників *зашыты, не втворити*, які уподібнюють рот до закритого простору, що не дає змоги здійснювати мовленнєву діяльність. Мотивацією фразеологізмів *шидіти, як бы мала воду в ґамбі* – «мовчки сидіти» [2: 31]; *мовчит, ги у рот воды набрав* [6: 518] є сценарій поведінки людини, яка набрала в рот води. Саме вода як речовина, що заповнює ротову порожнину, у цьому разі становить перепону для здійснення мовленнєвої діяльності.

Фразеологічні одиниці *замкнути пыск; запхати пыск; заткати пыск; заліпити пысок* – «примусити замовкнути кого-небудь» [2: 102] відображають комунікативні стратегії адресантів, спрямовані на припинення мовленнєвої діяльності адресатів. Їхній глибинний зміст виникає внаслідок метонімічного переосмислення лексем із негативною конотацією *пыск, пыскок*, які за суміжністю співвідносні з мовленнєвою діяльністю, та метафоризації дієслів *замкнути, запхати, заткати, заліпити*, що уподібнюють рот людини до якогось просторового об'єкта, який можна зробити недоступним або наповненим чимось, щоб тим самим не дати вийти зовні тому, що наявне всередині.

Тема замикаання злих ротів, як зауважують етнографи, належить до однієї з найпопулярніших у замовляннях, повір'ях, прокляттях [21: 411]. Представлена вона й у фразеологічному масиві русинів, її підґрунтям є метафоричне уподібнення рота до просторового об'єкта, на який можна навісити замок, що перешкоджатиме виходу інформації, яку потрібно оберігати від інших: *колодицю на рот покласти* [16: 33]; *на язык маєш аж дві колодиці: и губы, и зубы* [16: 54].

У русинських фраземах перепону, що зумовлює відсутність говоріння, є соматизм *зуби*, що метонімічно пов'язаний із мовленням: *затяти зуби* – «мовчати» [2: 60]; *стиснути зуби* – «замовкнути» [2: 61]; *держи язык за зубами* [16: 111] – «утримуватись від висловлювання, не розголошувати таємниць».

Як зауважує Т.О. Агапкіна, у традиційній культурі мовчання виявляє належність певної істоти до потойбічного світу, тому мовчазну людину сприймають як нелюдину, «чужака», який є небезпечним, має зв'язок із нечистою силою [21: 303]. Підтвердженням таких міфічних уявлень є сполука *сидіти як нецюх* – «мовчати, поводити себе тихо» [2: 90], метафоричний компонент якої *нецюх* – «нечиста сила» [1: 42] підтримує негативну конотацію фразеологізму. Саме емотивно-експресивне навантаження складників фразеологізмів на позначення мовчазної людини засвідчує обачливе, іноді навіть негативне ставлення русинів до осіб, які не беруть участі в розмові: *мовчати як кіл в плоті* [2: 65]; *сидіти як потмелюх* [2: 108].

Кількість прислів'їв, що характеризує відсутність мовлення, не чисельна: уміння мовчати загалом оцінено позитивно, на противагу марнослов'ю й надмірній балакучості: *Маты язык за зубамы – чеснота над чеснотамы* [14: 39]. Русинські паремії відображають чіткий баланс між мовленням і мовчанням, передаючи прагматичну настанову уникати зайвих, надмірних розмов: *Не все бурчати, тра і помовчати* [14: 42]; *Вмієш казати, вмій мовчати* [15: 16]; *Або розумне повідати, або цілком мовчати* [15: 9].

Другу групу змістових фразем наповнюють звороти, семантика яких відображає модальні характеристики мовлення, його правдивість чи неправдивість. Позначення правдивості мовленнєвої дії в русинів пов'язане з просторовою аналогізацією: рух прямо, уперед асоціюється з правдою: *прямо з моста* [2: 87]; *з моста до проста* – «прямо, відверто (сказати)» [2: 84]. У фразеологізмах *до вочей повісти*; *повісти прямо до вочей* [2: 33]; *говорити у вѣчи* [16: 104] – «відкрито, відверто, неприховано» для передавання правдивого, відвертого мовлення використано кінетичний стереотип – погляд в очі, який у багатьох етносів світу позначає щирість, неприхованість, правдивість сказаного.

Тенденцію до правдивості мовлення підтримують і русинські паремії, у яких правду сприйнято як одну з найвищих цінностей: *Што правда, то не гріх* [14: 66]; *Повідай правду в очы* [14: 52]; *Правду пувісти – не гріх учинити* [16: 186]; *Што правда, то правда; Што правда – тото не гріх, а што тайстра – тото не міх* [16: 222]. Правдивість мовленнєвих дій у русинській етносвідомості спроектована на зорове сприйняття: *Чого-м не видів, того не повім* [14: 65]. Прислів'я *Правда вѣчи коле* [16: 186]; *Хто правду повідає, тот слів не глядат* [14: 64] констатують, що правдиве мовлення не завжди приємне для слухача, оскільки адресант зазвичай не добирає слів, а говорить прямо, відверто. Водночас русинські паремії дають змогу зробити висновок, що загальна комунікативна настанова говорити правду може завдати неприємностей мовцеві: *Русины мавуть такий сохташ: пувіч правду, та голову тти провалить* [16: 194]; *Хто бреше, тому легше, а хто правдує – бідує* [16: 63]. Прислів'я *Повідай правду в очы, але стій здаля* [14: 52] містить інтенцію застереження: мовець має бути обачним, висловлюючи правдиву інформацію. Правдивість мовленнєвих дій в етносвідомості русинів пов'язана насамперед із зоровим сприйняттям: *Гвар не про то, што-с чув, а про то, што-с видів* [15: 19].

Неправдивість передаваної інформації виражена фразеологізмами: *трепати без ганыбы* [2: 36]; *до вочей циганити* [2: 33]; *повыдати як мокрой горить* [2: 85]; *аж са небо трясе* [2: 88]; *ані на правду не дихнути* [2: 108]; *аж са земля загынаць* [2: 58]; *каждой другой слово правда – «брехня»* [2: 123]. Семантика неправдивості мовлення в русинських фразеологізмах поєднана з вигадками, плітками, наклепами, безпідставністю розмов, засвідчуючи перевагу негативного ставлення етносу до неправди. Зміст неправдивого мовлення аналогізовано передовсім із зоровими та слуховими відчуттями, які підсилюють невідповідність сказаного дійсному стану справ: *аж са небо затягло – «безсоромно брехати»* [2: 88]; *аж са козы смівуть – «сильно брехати»* [2: 67]; *аж зле слухати – «брехати»* [2: 124]. У частині фразеологізмів, об'єднаних семантикою «безсоромно брехати», головним компонентом є дієслово *циганити* «брехати, обманювати, шахрувати» [7: 554], до якого додано компаративну частину, що метафорично пов'язана з донорськими царинами ПРИРОДНІ ЯВИЩА: *циганити, аж са змиркать* [2: 59]; *циганит, онь ся горы зеленівут* [7: 554]; РОСЛИНА: *циганити, аж трава в'яне* [2: 124]; ЛЮДИНА: *циганити, аж шя з носа курут* [2: 91].

У русинських прислів'ях концептуальний зміст неправдивого мовлення забезпечує синестезія смакових відчуттів: *Бесідує, ниби медом мастит* [15: 11]. У пареміях *На языку мед, а на души лед* [16: 167]; *На языку мюд, а на серцу – люд* [14: 41] представлено опозицію соматизму

язик як органа мовлення та партонімів *серце, душа* як вмістищ емоцій, почуттів, внутрішнього світу людини. Зміст цих прислів'їв виникає на ґрунті синестезії смакових і тактильних відчуттів та метафоризації соматичних відчуттів як виявів психоемоційних станів людини, унаслідок чого виникає глибинний зміст – «на словах добра, а насправді зла, байдужа, нещира людина».

Русинські паремії репрезентують неправдивість мовлення як легку справу, протиставляючи її метафоричним сценаріям трудової діяльності: *Брехати – не ціпом молотити* [15: 13]; *Кошари – не плітки* *и плести їх треба знати* [16: 8] або міміки людини: *Бреше і оком не мругне* [15: 13]. Відзначимо, що русини вкрай негативно ставляться до брехні, підтвердженням цього є прислів'я *Не бреш, бо умреш* [16: 81], її перша частина містить прагматичну настанову заборони, а друга – погрозу. Русинська паремія *Ганити – не циганити* [4: 175] вказує на пріоритетність висловлення осуду, незадоволення, докору на противагу брехні, облесливості, нещирості. У прислів'ях також констатовано фізіологічну реакцію мовця на неправдиве мовлення: *Збрехав неборак, і счервенів як рак*; *Збрехав неборак, и почиллинів ги рак* [16: 81].

У цій групі репрезентовано фразеологізми на позначення осіб, що свідомо поширюють неправдиві чутки. Їхній зміст сформований унаслідок метонімізації, пов'язаної зі збільшенням органа мовлення: *великий пыс має* – «пліткар» [2: 102] або метафоричної синестезії слухових відчуттів: *як валалський бубен* [2: 24]. Русинське прислів'я *Што дихне, то брехне* [14: 66] використовують для позначення людини, яка говорить неправду. Його семантика виникає внаслідок зіставлення сценаріїв дихання й мовлення, які, стимулюючи асоціативний пошук, сприяють інтерпретації змісту – «людина, що постійно говорить неправду, брехун».

Третя група фразеологізмів пов'язана з манерою мовлення. Такі фразеологічні одиниці характеризують мовлення як чітке, зрозуміле, однозначне й регламентоване, віддзеркалюючи позитивне ставлення русинів до продуманості, виваженості, дохідливості, доступності для сприймання сказаного: *прийти на корінь* – «дуже докладно розтлумачити» [2: 71]; *як про себе самого* – «зрозуміло говорити, пояснювати» [2: 118]; *повісти на лопаті* – «розтлумачити, докладно пояснити» [2: 79]; *як малому дітвакові* – «зрозуміло говорити, пояснювати» [2: 50]. Зміст русинського фразеологізму *і сомар похопить* – «зрозуміло пояснювати» [2: 126] виник унаслідок метафоричного перенесення стереотипу *сомар* – «осел, віслук» [7: 358], який у слов'янській міфології символізує нерозумність, на інтелектуальні характеристики людини. Вправність, розсудливість, доречність, змістовність мовлення передають русинські

фраземи *повідати як пуп на казанні* – «зрозуміло пояснювати» [2: 110]; *повісти як старий пророк* – «дуже розумно, доладно сказати» [2: 103]. Їхній зміст сформовано унаслідок порівняння мовлення зі сферою діяльності священників чи провідників волі Божої.

У русинській фразеології неприхованість, прямолінійність, рішучість мовлення передається насамперед за допомогою метафоричного переосмислення дієслів фізичної дії: *як кыбы одрізати (врізати, одрубати)*; *як бы одтяти* [2: 94] або внаслідок асоціативного уподібнення цілісного сценарію господарської діяльності до процесу мовлення: *говорить, ги бы дрыва рубов* [16: 104] – «говорити щось відверто, прямо, принципово, категорично, з усією рішучістю».

Дошкульність, різкість мовлення в русинських фразеологізмах передається внаслідок уподібнення до гострих предметів: *впхати іглу пуд нухоть* – «дорікати» [2: 61]; *зарізати (затяти) до живого* – «доторкнутися в розмові чутливого місця» [2: 55] чи вогню: *допикати до живого* – «сильно вражати, дошкуляти» [2: 55]. Неодоладність мовлення позначена зворотом *ани пришыти ани приватати* – «неодоладно сказати» [2: 109] мотивована метафоричним уподібненням сфери мовлення до концептосфери шиття.

У русинських фразеологізмах чітко простежуємо негативне ставлення до крику: *Гойкавуть ги на вашарі*; *Гойкавуть ги на рійодов*; *Гойкати на цілий рот*; *Гойкать, аж ся розпукнути*; *Гойкать ги другарь* [16: 105].

Частина фразеологізмів, що характеризують манеру мовлення, об'єднана семантикою «сваритися, лаяти, вступати в суперечку», сформованою внаслідок метафоричного уподібнення мовленнєвої діяльності до гострих предметів і фізичних дій, пов'язаних із неприємними, болючими відчуттями: *вытігати коликы* [2: 68], а також аналогізацією сварки зі сценаріями поведінки тварин: *як два когуты на єднім дворі* [2: 67]; споживання їжі: *межді собов грушкы грызти* [2: 44]; ремісництва: *мотузкы плести* [2: 87]. Значення фразеологізма *вымітати на вочі* – «сваритися» [2: 32] ґрунтується на сценарії господарської діяльності, накладеної на міфологемний сценарій вірувань, забобон, звичаїв етносу, народних прикмет тощо: предикат *вымітати* пов'язаний із лексемою *сміття*, яке в багатьох слов'янських культурах є символом негативних аспектів родинного, особистого життя [5: 555]. До того ж, сміття у багатьох народів належить до табу, тому непристойним уважалося його винесення з хати, як і порушення дружніх взаємин. Сміття радили спалювати в печі, оскільки ним мовби можна наслати на когось якесь нещастя [20: 177–178].

Характеристику манери мовлення передають і русинські фразеологізми із соматизмом *зуби*, які об'єднані значенням «неприємно

висловлюватися, говорити щось погане про кого-небудь; зводить наклеп; оббріхувати»: *взяти в зуби як вітор солому; взяти до зуб; взяти меджі зуби; зуби добат (чистити); вычистити зуби* [2: 60]. Їхня семантика сформована, з одного боку, унаслідок метафоризації дієслівного компонента (*взяти, добат, вычистити*), а з іншого – аналогізації складника *зуби* з чимось таким, що може вражати, завдаючи болю, неприємних відчуттів. Семантика русинського фразеологізму *бісідувати через зуби* – «неохоче, сердито говорити» [2: 60] віддзеркалює стереотипне уявлення про неприязне ставлення адресанта до адресата в процесі мовлення. Вираження почуття недоброзичливості до слухача також представлено за допомогою уподібнення мовленнєвої дії до гострого предмета: *цвинькати з ножычками* – «говорити зі злістю» [2: 92].

Русинських прислів'їв, що характеризують манеру мовлення небагато, вони здебільшого позначають прагматичний вплив сказаного на адресата: *Вострой словечко коле сердечко* [15: 16]; *Щырой слово три зими гріє* [14: 67]; *Голяк ваньси голит, а слово серце ріже* [15: 20]. Частотним у пареміях є смисловий компонент «мовлення – засіб репрезентації інтелектуальних особливостей»: якісні характеристики сказаного чи його відсутність функціонують як показники рівня розумового розвитку індивіда: *Мудрого без дорогої шаты по єднім слові познати; Мудрый не вштыко повідат, што знає, а дурный не вштыко знає, што повідат* [14: 40].

Четверту групу змістових фразеологізмів наповнюють одиниці, що якісно характеризують мовлення, його відповідність темі, доречність, адекватність контексту спілкування. Найпоширенішими в цій підгрупі є фразеологізми, які негативно оцінюють пусті розмови, нісенітниці, що спричинено загальною фразеологічною тенденцією, адже «у фразеології негативно конотовані поля завжди більш потужні (у кількісному відношенні), ніж поля із позитивною конотацією» [18: 18]. Довгі, беззмістовні й непотрібні розмови або висловлювання в русинських фразеологізмах передаються шляхом сприйняття мовних дій як приготування їжі: *дынянку варити* – «вести порожні розмови» [2: 49]; споживання їжі: *бісідувати, же кебы то пес ззів та здохне; бісідувати, шо пес бы не ззів* – «говорити дурниці» [2: 100]; господарської діяльності: *кошыкы плести* – «вести порожні балачки» [2: 73]; *плести два на три; плести єдною через другой* – «говорити дурниці» [2: 104]; *молотити порожню солому* – «вести пусті розмови» [2: 126]; руху: *бісідувати як кебы з пеца впав; хпасти з пеца на голову* – «говорити дурниці» [2: 101]; військової справи: *выстрілити як з канона* – «сказати дурницю» [2: 63]. Розмови, висловлювання, позбавлені здорового глузду, в етносвідомості русинів порівнюються

із потьмаренням свідомості внаслідок дії отруйних рослин: *гварити як кебы са надрагулі наїв* – «говорити дурниці» [2: 88]; *шалених губ шя наїсти* – «говорити дурниці» [2: 44]. Несуттєві, мало важливі, незначні, безглузді, нерозумні висловлення також асоціюються в русинів із втратою здатності ясно мислити, спричиненою захворюванням на тиф: *гварити як на глушканю*; *лопотіти на глушку* – «говорити нісенітниця, дурниці» [2: 39]. Глибинний зміст фраземи *виповісти як з немытого горця* – «сказати дурницю» [2: 43] пов'язаний із семантикою бруду, який має пейоративну конотацію.

Русинські фразеологізми *стрілити конину* – «сказати дурницю» [2: 70]; *як кебы сліпа муха сіла* – «говорити нісенітницю» [2: 87]; *перелівати з пустого до порожнього* – «вести непотрібні малозмістовні розмови» [2: 110]; *гору на гору класти* – «говорити нісенітницю» [2: 42]; *як бы горох на цькіні метати* – «даремно, безрезультатно говорити» [2: 43] є парадоксальними за змістом, оскільки їхня мотивація не забезпечена жодним із компонентів, а семантика ґрунтується на народному гуморі русинів. Саме парадоксальний характер об'єкта мовлення спричиняє інтегральний зміст абсурду, безглуздя мовленнєвих дій у подібних зворотах [19: 136]. Почасти розкодуванню значення фразем із парадоксальним компонентом сприяє наявність дієслів мовлення (*бісідувати, лябдати, говорити*): *бісідувати ані на коліно, ані на задок* – «говорити нісенітниця» [2: 69]; *бісідувати з путе, туто ани сомар бы не зів* [2: 110]; *бісідувати (лябдати), што слина на язык принесе* [2: 122]; *говорити не солене, не мащене* [2: 126]; *бісідувати не возьми (ни взяти) не полож (ни положи)* [2: 106]. Таку ж парадоксальну оцінку невідповідності розмови темі представлено в прислів'ях *З тобов ся набесідуєш, як зо смаркатим наїш* [15: 28]; *З тобов гварити, як з конем ся молити*; *З тобов бесідувати, як за зайцем ся гонити* [15: 27]. У цих висловленнях негативно оцінено адресата, спілкування з яким з погляду адресанта є безрезультатним, беззмістовним, безкорисним.

Більш наочно якісні характеристики мовлення представлені в русинських прислів'ях. Зокрема, нерелевантність розмов у етносвідомості русинів пов'язана передовсім із людиною: якісні характеристики сказаного чи його відсутність функціонують як показники рівня розвитку індивіда: *Який человек, така й бесіда* [14: 26]. Загалом паремії віддзеркалюють позитивне ставлення етносу до продуманості мовлення, обізнаності з предметом розмови: *Закім штоси повісти – маш помисльїти* [4: 242]; *Не повідай, што знаєш, знай, што повідаєш* [14: 45]; *Знаєш – повідай, не знаш – помовч* [4: 148]; *Маш знати, як, де і што повісти* [14: 39]. Паремія *Што у кого пече, тот про то й рече* [14: 67] відзначає, що кожен важливим вважає свій предмет мовлення.

Її семантика спрямована на прагматичний вплив на адресанта, який має слідувати за адекватністю розмови, дотримуватися теми, а не акцентувати увагу на власних проблемах. Прислів'я *Мовив слово – будь його паном* [14: 39]; *Слово старше за піннянзі* [14: 57] засвідчують, що русини відповідально ставляться до сказаного, високо поцінують обіцяне, схильні відповідати за свої слова.

Мовленнєва діяльність пов'язана з процесом слухання, який у русинських фразеологізмах відображають предикат *слухати* та іменник *уха*: *добрі уха не попукали* – «довіриливо слухати» [2: 135]; *слухати ани не дихати* [2: 124]; *слухати, аж уха отворяти* – «дуже уважно слухати» [2: 135]; *добрі слухати* [7: 349] – «дуже уважно слухати, прислухатися до чогось; слухати з великим інтересом». Семантика сполуки *їсти слова* – «довіриливо слухати» [2: 123] виникла внаслідок метафоричного уподібнення сценарію споживання їжі до процесу слухання. Фразеологізм *уха терпнут слухати* [7: 518] – «хтось втрачає бажання слухати; від розмови стає неприємно, противно» відображає негативну реакцію адресата на неправдиве, беззмислове, некоректне мовлення. Глибинний зміст сполуки формує предикат *терпнути* «втрачати чутливість, німіти», який, зазначаючи метафоризації, визначає перцептивне сприйняття почутого за аналогією до фізичного стану.

Отже, русинські прислів'я і фразеологізми віддзеркалюють чітко систематизовану сукупність уявлень, настанов, стереотипів і правил мовленнєвої діяльності. У них збережено й трансльовано наступним поколінням як концептуальні знання про комунікацію, так і приписи нормативного й ефективного спілкування. Для русинів у процесах мовленнєвої діяльності суттєвими ознаками є небагатослів'я, стриманість, ввічливість, повага до співрозмовника, виваженість. Досліджуваний матеріал засвідчує, що русини значну увагу приділяють фонаційному оформленню висловлення: для них прийнятним є нормальний темп спілкування, адже швидке й гучне, повільне й тихе, невиразне мовлення оцінено негативно. До однієї із значущих ознак змістової характеристики мовленнєвої діяльності належить кількісний обсяг повідомлення. Зasadничою в сценаріях комунікативної поведінки русинів є категорія стриманості в розмовах: марнослів'я і плітки оцінено вкрай негативно. Комунікативну культуру русинів характеризують уміння мовчати та стримування від зайвих розмов. Із поміркованістю мовленнєвої діяльності корелюють такі ознаки, як мудрість, виваженість, вміння відповідати за свої слова, співвідносність мовлення й конкретної комунікативної діяльності. Досить значущою для русинської комунікативної культури є ознака правдивості мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вархол Н.* Михайло Сірий – останній «пророкувач Псалтиря» на Пряшівщині // Народна творчість та етнологія. 2011. № 6. С. 42–44.
2. *Вархол Н., Івченко А.* Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво, 1990. 159 с.
3. *Гудков Д.Б., Ковшова М.Л.* Телесный код русской культуры: материалы к словарю. М.: Гнозис, 2007. 288 с.
4. *Дуда І.* Лемківський словник. 26000 слів. Тернопіль: Астон, 2011. 372 с.
5. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
6. *Керча І.* Русинско-русский словарь: в 2 т. Т. 1: А–Н. Ужгород: ПоліПрінт, 2007. 608 с.
7. *Керча І.* Русинско-русский словарь. Т. 2: О–Я. Ужгород: ПоліПрінт, 2007. 608 с.
8. *Колесов В.В.* «Жизнь происходит от слова...». СПб.: Златоуст, 1999. 368 с.
9. *Левин Ю.И.* Провербиальное пространство // Паремииологические исследования. М.: Наука, 1984. С. 108–126.
10. *Ломакина О.В., Мокиенко В.М.* Познавательный потенциал русинских паремий на фоне русского и украинского языков // Русин. 2016. № 3 (45). С. 119–128. DOI: 10.17223/18572685/45/9
11. *Лотман Ю.М.* Символ в системе культуры // Избранные статьи: в 3 т. Т. I: Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин: Александра, 1992. С. 191–199.
12. *Мечковская Н.Б.* Метаязыковые глаголы в исторической перспективе: образы речи в наивной картине // Язык о языке: сб. статей. М.: Языки русской культуры, 2000. С. 363–380.
13. *Никитина С.Е.* Лингвистика фольклорного социума // Язык о языке: сб. статей. М.: Языки русской культуры, 2000. С. 558–596.
14. *Періг Р.* Немеркнучі перлини. Лемківські приповідки. Львів, 2013а. 74 с.
15. *Періг Р.* Не забувай свого. Русинські, лемківські приповідки. Львів, 2013б. 36 с.
16. *Поп Д.* Русинско-украинско-русский и русско-русинско-украинский фразеологические словари. Ужгород, 2011. 243 с.
17. *Пронь Т.М.* Історія, сучасність, матеріальна і духовна культура лемків, бойків, русинів у проблемному поліінтердисциплінарних досліджень. // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Історія. 2012. Т. 207, вип. 195. С. 110–115.
18. *Ройзензон Л.И.* Фразеология и страноведение. Бюллетень по фразеологии № 1. Новая серия. Вып. 234. Самарканд: Самарканд. гос. ун-т им. А. Навои, 1972. С. 12–19.
19. *Селіванова О.О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ; Черкаси: Брама, 2004. 275 с.
20. *Скрипник Л.Г.* Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 278 с.

21. Славянская мифология: энциклопедический словарь / Отв. ред. С.М. Толстая. 2-е изд. М.: М.: Междунар. отношения, 2002. 512 с.
22. Телия В.Н. Русская фразеология. М.: Школа. Языки русской культуры, 1996. 288 с.
23. Трубащев О.Н. Ремесленная терминология в славянских языках: этимология и опыт групповой реконструкции. М.: Наука, 1966. 414 с.
24. Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / red. S. Dudra, B. Halczak, I. Betko, M. Smigel. Słupsk-Zielona Góra: Drukarnia Wyd-wo «DRUK-AR», 2009. T. II. 248 s.
25. Mehrabian A., Ferris S. Inference of attitudes from nonverbal communication in two channels // Journal of Consulting Psychology. 1967. № 31. P. 248–252.

REFERENCES

1. Varkhol, N. (2011) Mikhaylo Siriy – ostanniy “prorokuvach Psaltirya” na Pryashivshchini [Myhajlo Siriy is the last “prophet of the Psalter” in Prešov region]. *Narodna tvorchist’ ta etnologiya*. 6. pp. 42–44.
2. Varkhol, N. & Ivchenko, A. (1990) *Frazeologichnyi slovník lemkiwsk’ikh govirok skhidnoi Slovačchiny* [The Phraseological Dictionary of Lemko dialects of Eastern Slovakia]. Bratislava: Slovats’ke pedagogiczne vydavnistvo.
3. Gudkov, D. B. & Kovshova, M.L. (2007) *Telesnyy kod russkoy kul’tury: materialy k slovaryu* [The corporal code of Russian culture: materials for the dictionary]. Moscow: Gnozis.
4. Duda, I. (2011) *Lemkiwskiy slovník* [The Lemko Dictionary]. Ternopil: Aston.
5. Zhayvoronok, V.V. (2006) *Znaki ukrains’koj etnokul’turi: slovník-dovidnik* [Signs of the Ukrainian ethno-culture: Dictionary]. Kyiv: Dovira.
6. Kercha, I. (2007a) *Rusinsko-russkiy slovar’: v 2 t.* [The Rusin-Russian Dictionary: In 2 vols]. Vol. 1. Uzhhorod: PolyPrint.
7. Kercha, I. (2007b) *Rusinsko-russkiy slovar’: v 2 t.* [The Rusin-Russian Dictionary: In 2 vols]. Vol. 2. Uzhhorod: PolyPrint.
8. Kolesov, V.V. (1999) “Zhizn’ proiskhodit ot slova...” [“Life comes from the word ...”]. St. Petersburg: Zlatoust.
9. Levin, Yu.I. (1984) Proverbial’noe prostranstvo [Proverbial space]. In: Permyakov, G.L. (ed.) *Paremiologicheskie issledovaniya* [Paremiological studies]. Moscow: Nauka. pp. 108–126.
10. Lomakina, O.V. & Mokienco, V.M. (2016) Cognitive potential of Rusin proverbs compared with those in the Russian and Ukrainian languages. *Rusin*. 3. pp. 119–128 (in Russian). DOI: 10.17223/18572685/45/9
11. Lotman, Yu.M. (1992) *Izbrannye stat’i v 3 t.* [Selected articles in 3 vols]. Vol. 1. Tallin: Aleksandra. pp. 191–199.
12. Mechkovskaya, N.B. (2000) Metayazykovye glagoly v istoricheskoy perspektive: obrazy rechi v naivnoy kartine [Metalanguage verbs in historical perspective: images of speech in a naive picture]. In: Arutyunova, N.D. (ed.) *Yazyk o yazyke* [Language about language]. Moscow: Yazyki russkoy kul’tury. pp. 363–380.

13. Nikitina, S.E. (2000) Lingvistika fol'klornogo sotsiума [Linguistics of Folklore Society]. In: Arutyunova, N.D. (ed.) *Yazyk o yazyke* [Language about language]. Moscow: Yazyki russkoy kul'tury. pp. 558–596.

14. Perig, R. (2013a) *Nemerknuchi perlini. Lemkivs'ki pripovidki* [Immortal pearls. Lemko proverbs]. Lviv: [s.n.].

15. Perig, R. (2013b) *Ne zabuvay svogo. Rusins'ki, lemkivs'ki pripovidki* [Do not forget your own. Rusin and Lemko proverbs]. Lviv: [s.n.].

16. Pop, D. (2011) *Rusinsko-ukrainsko-russkiy i russko-rusinsko-ukrainskiy frazeologicheskie slovari* [The Rusin-Ukrainian-Russian and Russian-Rusin-Ukrainian Phraseological Dictionaries]. Uzhhorod: [s.n.].

17. Pron, T.M. (2012) Istoryia, suchasnist', material'na i dukhovna kul'tura lemki, boyki, rusini u problemnomu poliinterdistsiplinarnikh doslidzhen' [History, present, material and spiritual culture of Lemkos, Boykos, Rusins in multidisciplinary research]. *Naukovi pratsi Chornomors'kogo derzhavnogo universitetu imeni Petra Mogili. Ser.: Istoryia*. 207(195). pp. 110–115.

18. Royzenon, L.I. (1972) Frazеologiya i stranovedenie [Phraseology and regional geography]. *Byulleten' po frazeologii – Bulletin on phraseology*. 1(234). pp. 12–19.

19. Selivanova, O.O. (2004) *Narisi z ukrains'koi frazeologii (psikhokognitivni ta etnokul'turni aspekti)* [Essays on Ukrainian phraseology (psycho-cognitive and ethno-cultural aspects)]. Kyiv; Cherkasy: Brama.

20. Skripnik, L.G. (1973) *Frazеologiya ukrains'koi movi* [The phraseology of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka.

21. Tolstaya, S.M. (ed.) (2002) *Slavyanskaya mifologiya: entsiklopedicheskiy slovar'* [Slavic mythology. Encyclopedic Dictionary]. 2nd ed. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya.

22. Teliya, V.N. (1996) *Russkaya frazeologiya* [Russian Phraseology]. Moscow: Shkola. Yazyki russkoy kul'tury.

23. Trubachev, O.N. (1966) *Remeslennaya terminologiya v slavyanskikh yazykakh: etimologiya i opyt gruppovoy rekonstruktsii* [Trade terminology in Slavic languages: Etymology and experience of group reconstruction]. Moscow: Nauka.

24. Dudra, S., Halczak, B., Betko, I. & Smigel, M. (eds) (2009) *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. Vol. 2. Stupsk-Zielona Góra: DRUK-AR.

25. Mehrabian, A. & Ferris, S. (1967) Inference of attitudes from nonverbal communication in two channels. *Journal of Consulting Psychology*. 31. pp. 248–252. DOI: 10.1037/h0024648

Калько Валентина Владимировна – кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания и прикладной лингвистики Черкасского национального университета им. Б.Хмельницкого (Украина).

Калько Валентина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького (Україна).

Valentyna V. Kalko – Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University (Ukraine).

E-mail: mkalko@ukr.net

Калько Николай Иванович – доктор филологических наук, профессор кафедры украинского языкознания и прикладной лингвистики Черкасского национального университета им. Б. Хмельницкого (Украина).

Калько Микола Іванович – доктор філологічних наук, професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (Україна).

Mykola I. Kalko – Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University (Ukraine).

E-mail: mkalko57@gmail.com